

גיור קטנים מבתים חילוניים: בירור המציאות ההיסטורית סביב להוראות רבי משה פיינשטיין זצ"ל

מבוא

גיור קטנים

התשובה משנת תשל"ד לקהילת אינדיאנפוליס ורקעה

התשובה משנת תשל"ו לקהילת פָּרְקֵלִי ורקעה

סיכום

מבוא

שיטתם של מו"ר הגר"מ פיינשטיין זצ"ל וסיעתו בנושא גיור קטנים חילונים הגדלים בבית שאינו שומר תורה ומצוות, מהווה ציר חשוב בדין בשאלה האקטואלית מה ניתן לעשות עם ילדי העולים לארץ מרוסיה ואוקראינה (ולעיתים גם מארה"ב, אירופה ודרום אמריקה) שאינם יהודים¹. אם קיים לבעיה זו פתרון הלכתי חייבים לבחון אותו בכובד ראש, וארבע התשובות של רבנו הגרמ"פ שעוסקות בנושא עשויות להוות פתח לפתרון המתבקש. אולם חשוב להכיר את המציאות עליה מדובר בתשובות אלו כדי להבין את כוונתו, כי אפילו רבנים החיים באמריקה של היום, וכל שכן דיינים ופוסקים בארץ ישראל, אינם מכירים את מצב היהדות שהיה קיים בקהילות הקטנות

1 קדמו לו המתירים לגייר ילדים בבית שהאב יהודי והאם נשאת נוכריה, וכן כאשר ברור שלא שומרים בבית תומ"צ: ר"ש קלוגר, שו"ת טוב טעם ודעת ח"א סי' רכט; שו"ת מהר"ם שי"ק יו"ד סי' רמח; שו"ת מהרש"ם ח"ו סי' קט, "בדין המחאה לכשיגדיל... נראה דמה שאבותיהם מרגילים אותם לכתוב בשבת-קודש וכדומה, דאין זה מחאה, כי מעשה אבותיהם בידיהם ואומרים מותר, וכתינוק שנשבה בין הגוים דמי"; רצ"ה קלישר, מובא בשו"ת ר' עזריאל הילדסהיימר יו"ד סי' רכט; ר"י שמלקיש, שו"ת בית יצחק אה"ע ח"א סי' כט אות ה; שו"ת דברי מלכאל ח"ו סי' יט; רי"ל צירלסון, שו"ת עצי הלבנון סי' סד; רבצמ"ח עוזיאל, פסקי עוזיאל סי' סה; ר"י קוסובסקי-שחור (ראב"ד ביוהנסברג), שו"ת שאלת יצחק סי' מט; ועי' שו"ת שיח נחום (לרנ"א רבינוביץ) סי' סח, שהרחיק לכת אף יותר. כן כתב גם רח"ע גרודזנסקי, שו"ת אחיעזר ח"ג סי' כח, על פי הדין, אך לכתחילה לא המליץ לעשות זאת. אמנם, היות ואחרונים רבים סוברים שאין הגיור בנ"ד חל אפילו בדיעבד, מסתמא שמכלל ספק לא נצא עד קימום הסנהדרין בב"א, ואז ידונו פנים אל פנים, והרוב יכריע ויחייב את כולם. נדגיש גם שאין קשר בין דברינו כאן לבין הצורך הברור והמוסכם שעל גר רגיל לקבל עליו תומ"צ שבזה החמיר גם רמ"פ, כי גיור קטנים היא סוגיה נפרדת ושונה - עי' באג"מ יו"ד ח"א סי' קצד שכתב שלדעתו בפשטות רוב הגיורים בארה"ב אינם תופסים כלל (משמע שגם הגיורים האורתודוקסים שעליהם דן שם, ועיי"ש סי' קנט, וכן בח"ג סי' קו) כי אינם מקבלים באמת תומ"צ אלא משקרים לבי"ד בשביל אישות (על אף שלא ביטל את דעת הרבנים המקילים בכה"ג), אך הוא מוסיף שאף באותו בית (חילוני) אפשר לגייר את התינוק ע"ד בי"ד.

בארה"ב (בהן גדלתי) לפני כחמישים שנה, שלשאלות רבניהן השיב רמ"פ². כדי להבין את הרקע העובדתי של שני האירועים שאליהם מתייחסות התשובות המרכזיות האלו, קיימתי יותר מעשרים ראיונות ובידורים עם אנשים שהיו מעורבים באותם אירועים. חלק מהם כבר נפטרו בינתיים בשיבה טובה, ורוב האחרים שייבדלו לחיים ארוכים הם כבר מעל לגיל 80, כך שהצורך לברר ולפרסם את המציאות בנידון הוא בבחינת "מצוה עוברת". חשוב להדגיש שלמרות שעברו כחמישים שנה מאז שקרו האירועים שעליהם נסובות התשובות הנ"ל, לא מצאתי סתירות משמעותיות בין עדויות המרואיינים שהשיחו לפי תומם, כך שאפשר לומר שהעובדות המציאותיות נתבררו עד תומן.

גיור קטנים

גיור קטנים חל מתוקף זכייה של בית הדין המגייר לטובת הילד, וכדברי רב הונא (כתובות יא, א): "גר קטן מטבילין אותו על דעת ב"ד. מאי קמ"ל? דזכות הוא לו, וזכין לאדם שלא בפניו". דין זה הובא להלכה ברמב"ם ובשולחן ערוך³. גדול אינו יכול להתגייר בלי קבלת תורה ומצוות, אך בדומה לעבד כנעני שמגיירים אותו בלי שיקבל עליו עול מצוות מרצונו⁴ - כך גם מגיירים קטן⁵, שהרי אין לו דעת. קיימת מחלוקת פוסקים ידועה בשאלה אם להיות יהודי שאיננו מקפיד על שמירת המצוות נחשב זכות לקטן או חובה⁶. לפני חמישים שנה לא רק שהתיר רמ"פ לשתי קהילות בארה"ב לגייר קטנים - אלא אף המליץ, ולפעמים גם יזם, גיורי קטנים מבתים חילוניים, מתוך שיקולים הלכתיים וציבוריים. כאן ננסה לברר את הרקע העובדתי של הפסיקות האלו.

2 אבי מורי, הרב משולם שבט (Sheldon Chwat) ז"ל כיהן כמנהל בית הספר היהודי בקהילת מילווקי Milwaukee, שם המציאות באותה תקופה הייתה דומה לזאת שבאינדיאנפוליס שאינה רחוקה ממנה.

3 רמב"ם הל' איסורי ביאה יג, ז, ושו"ע יו"ד סי' רסח סע' ז.

4 רמב"ם שם הל' יא "צריך רבו לתוקפו במים".

5 הרמב"ם הל' עבדים ח, כ, כנראה (ע"פ האור שמח) על פי הירושלמי יבמות פ"ח ה"א, מדגיש שאפשר גם לגייר ילד בלי דעתו, כמו עבד כנעני. עי' גם ערוך השלחן יו"ד סי' רסז ס"ק כא. רמ"פ אינו מביאו, אך הירושלמי מסייע לדעתו, כי לדעתו משמע שעדיף להיות עבד כנעני ולא בן של שר גוי (אורכניס), וק"ו שעדיף להיות יהודי בן חורין ולא גוי. כמו"כ ניתן להוכיח מהשטמ"ק כתובות יא, א, שמדגיש שתמיד יש לקטן צער המילה, ומוכח שבהגדרת "זכין" לקטן מסתכלים על הטווח הארוך, שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא וכדומה. עי' עוד בהמשך בהערה 39 לחיזוקים נוספים לשיטתו של רמ"פ, אך אכמ"ל.

6 הרב ישראל רוזן, "גיור קטנים המאומצים במשפחה חילונית", תחומין כ (תש"ס), עמ' 245-250; הרב הראל דביר, קונטרס "גיור קטנים כהלכה", יד בנימין תשע"ו; הרב יהודה עמיחי, אמונת עתיך 118 (תשע"ח), עמ' 114-127; הרב אליעזר מלמד, מסורת הגיור, הר ברכה תשפ"ג, עמ' 235-235.

התשובה משנת תשל"ד לקהילת אינדיאנפוליס ורקעה

שו"ת אגרות משה אבן העזר ח"ד סי' כו סע' ג, תשובה מי"א באב תשל"ד.

ובדבר שבבית הספר היומי⁷ שנתייסד ע"י בני תורה ויראי השי"ת, והמנהל והמורים כולם יראים ושלמים, ונודעו שהרבה תלמידים הם מנכריות שנתגיירו אצל הרעפארמער ואצל הקאנסערוואטיוון, שאינו כלום... ואם בשביל זה יתבטל כל בית הספר, וילכו בשביל זה גם ילדי ישראל הכשרים לבתי ספר של המדינה שילמדו שם ענייני כפירה, הלא יותר טוב שלא יעזבו משרתם, שלא יתבטל בית הספר...

אבל הא אפשר לתקן, דאת הקטנים יגיירו כי הם אינם צריכים קבלת מצוות, ויגיירום על דעת בית דין, והוא זכות להם כי מכיון שלומדים בבי"ס דתי אצל מורים יראי שמים הרי מצוי שיתגדלו להיות שומרי תורה, שלכן אף שהוא ספק הוא זכות ודאי. וגם אף אם לא יתגדלו להיות שומרי תורה מסתבר שהוא זכות, דרשעי ישראל שיש להם קדושת ישראל, ומצוותן שעושים הוא מצוה והעבירות הוא להם כשגגה, הוא ג"כ זכות מלהיות נכרים. וזה אני חושב שישכימו הבעלי בתים⁸.

וגם הגדולים מבני י"ג נמי, אם יאמרו להם שצריכין להתגייר, וכן הגדולות מבנות י"ב, ודאי יתרצו. ובה צריך להשתדל, וכמובן להסביר הדבר באופן טוב ובנחת, שודאי ישמעו לזה⁹.

רמ"פ קובע שהיות וזכות היא להיות יהודי, שבכך תהיה לו "קדושת ישראל"¹⁰,

7 "Day School", כינוי לבי"ס יהודי פרטי ששכר הלימוד בו גבוה ביותר, ובו לומדים חצי יום לימודי קודש ועברית וחצי יום לימודי חול. לעומתו ב-"Hebrew School" לומדים רק כמה שעות יום או יומיים בשבוע אחה"צ בבית הכנסת, לאחר לימודים רגילים בביה"ס הגוי. ברוב הקהילות היהודיות בארה"ב עד שנות השישים הסתפקו במועט, ולאחר דור או שניים התברר שהרעיון נכשל לחלוטין, ואי אפשר בשיטה זו לגדל ילדים דתיים (לעיתים קרובות לא הצליחו אפילו ללמד שם לקרוא עברית). הילדים התחברו עם הגוים שבבית-ספרם והושפעו מהם, והרגישו מקופחים מכך שהורים מכריחים אותם ללמוד שפה זרה ומצוות (שלו רוב לא קיימו בבית) בשעות שחבריהם משחקים.

8 כלומר ועד ביה"ס וההורים.

9 אין כאן מקום לדון במשפט האחרון, שם מחדש רמ"פ חידוש יותר גדול, שניתן במציאות הזאת אף לשכנע ולגייר ילדים גדולים וברי דעת שלרוב לא ישמרו שבת כי גם הוריהם אינם שומרי שבת.

10 חשוב לציין בהקשר של "זכין" את דברי החיד"א, ברכי יוסף יו"ד סי' רסח אות ב, שאומרים לגר לאחר טבילתו "במי נדבקת - אשריך, במי שאמר והיה העולם, שלא נברא העולם אלא בשביל ישראל, ולא נקראו בנים למקום אלא ישראל, ואין חביבין לפני המקום אלא ישראל". אך החיד"א גם מתייחס לשאלה המתבקשת, בנוגע לכל אותם דברים הכמעט הפוכים שאמרנו למועמד לגיור

וכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא¹¹, בית הדין יכול לגייר ילד שאינו בן דעת מדין "זכין לאדם שלא בפניו" אף שספק אם ישמור מצוות, וכל שכן כשאביו מביאו ויוזם את הגיור¹² שזהו בדרך כלל המצב אצל העולים שרוצים לגיירם. ועל אף שיש מקום לומר שזאת לא זכות עבורו להיות יהודי, כי בתור גוי אינו נענש על חילול שבת ואכילת נבלות וטריפות וכד' ובתור יהודי זו עבירה¹³, משיב הרמ"פ ש"העבירות הוא להם כשגגה" ולא כמזיד, ובכל מקרה עדיף להיות יהודי חילוני עם קדושת ישראל מאשר להישאר גוי¹⁴.

אחד מהשיקולים להקל שהזכיר רמ"פ בהיתר לגייר אותם קטנים הוא שהילדים לומדים בב"ס אורתודוקסי "שנתייחד ע"י בני תורה ויראי השי"ת והמנהל והמורים כולם יראים ושלמים", וממילא "הרי מצוי שיתגדלו להיות שומרי תורה". חשוב להכיר את המציאות שהייתה קיימת באותו ב"ס ובאותה קהילה באותה תקופה¹⁵. מדובר

בשלב השינוע השלילי - שלא כדאי לו להתגייר, ושהיהודים מושפלים בגלות וכדומה, שנאמרו כדי לברר את כנותו ולהרבות בשכרו.

11 במקום אחר, דברות משה שבת ח"ב סי' סד הע' יא עמ' תקא, מפרט רמ"פ "דעכ"פ מאחר שהוא גר הרי נעשה בקדושת ישראל, ויהיה לו שכר בעולם הבא על מעשיו הטובים שיעשה אף שלא בכונה למצוה...". בדומה לכך, הביא בהקשר זה בשו"ת שאלת יצחק (לעיל הערה 1) בשם חז"ל ש"פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון, ואין אור של גהינם שולט בהם" וכן "אפילו בשעה שהם טמאים שכינה ביניהם". כן רנ"א רבינוביץ (לעיל הערה 1) מביא בהקשר זה את המשנה בסוף מכות ג, טז: "רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר", ופירש הרמב"ם בפיה"מ שם "מחמת ריבוי המצוות אי אפשר שלא יעשה האדם אחת בכל ימי חייו בשלימות, ויזכה להישארות הנפש באותו המעשה". הרמב"ם מדגים שם את מצות הצדקה, שבה מצטיינים גם יהודים רבים שאינם שומרי תומ"צ.

12 כתובות יא, א. רמ"פ הרחיב על כך גם בספרו דברות משה שם, ע"י בהמשך (להלן הערות 24 ו-35).

13 שיטת ר"י ויינברג בשרידי אש ח"א סי' מו וסיעתו, הסוברים שאין זו זכות לקטן שיקבל עונשים על העבירות שלו, וגם בדיעבד לא חל גיורו. רבים הסכימו איתו, ע"י מ"ש הרב הראל דביר (לעיל הערה 6) עמ' 6-7.

14 זה ש'טוב להיות יהודי' היה עיקרון יסודי אצל רמ"פ. שמעתי מרבותי שהיו מתלמידיו, שמרגלא היה בפומיה של רמ"פ שמה שהרס את יהדות ארה"ב מבחינה דתית היה שבדור הראשון של המהגרים לארה"ב גם מי שנמנע מלעבוד בשבת התלונן במרירות על הקושי בשמירת המצוות, בביטוי הידוע והשגור: "אוי, איז שווער צו זיין א ייד" [אוי, קשה להיות יהודי]. לעומת זאת הרמ"פ הדגיש שאדרבה, חיוני לחזק את ההרגשה ש"איז גוט צו זיין א ייד" [טוב להיות יהודי], וזאת גם הנקודה המרכזית של שיטתו בסוגייתנו. וע"י במסורת משה ח"ג עמ' תעה ועמ' תקז.

15 הרקע נלקח מספרו האוטוביוגרפי של הארט הסטן, "I Shall Not Die", עמ' 153-176; האוטוביוגרפיה של אחיו, מרק הסטן "Mark My Words", עמ' 283 ו-301; זכרונות של מייסדי ביה"ס בטקס שנת ה-50 של ביה"ס, <https://www.hhai.org/Page/5099>; ושיחות והתכתבויות רבות שלי עם הרב ורנלד גריי (לשעבר רב הקהילה המרכזית באינדיאנפוליס, ביכ"ג

בבית ספר יהודי שהוקם רק שלוש שנים לפני קבלת תשובת הרמ"פ, ביוזמת רב הקהילה והאחים הארט ומארק הסטון, שני ניצולי שואה צעירים ונמרצים שבהגיעם לארה"ב בנו את עצמם מחדש מבחינה כלכלית⁶ ודתית, ולימים אף נקרא ביה"ס היהודי על שמם: Hasten Hebrew Academy of Indianapolis. המצב הדתי של הקהילה והרקע להקמת ביה"ס מתועדים בספרו האוטוביוגרפי של הארט הסטון. לדבריו באותה תקופה יהודים דתיים היו בדרך כלל זקנים שנפטרו זה אחר זה, עובדה שהביאה במשך הזמן אף לסגירת החנות היחידה לבשר כשר שהייתה בעיר. לשתי המשפחות הסטון היו ילדים בגיל בית הספר, אך הקהילה היהודית הייתה מתבוללת ביותר. בשבתות הגיעו לתפילות רק קומץ זקנים, והתפילות לא התקיימו בבית הכנסת אלא בבית מדרש קטן שהיה בבניין.

הרב החדש הנמרץ של ביכ"נ "בני תורה" האורתודוקסי, הרב רונלד גריי, מוסמך משיבה אוניברסיטה בן 26, הגיע בקיץ שלפני שנה"ל תשל"א לאינדיאנפוליס. מיד עם הגעתו רצה להקים בית ספר יהודי בעיר, אך על אף חשיבות המשימה היא נראתה לו כחלום שצריך לקרוא נס כדי שיתגשם. הוא יצר קשר עם ארגון "תורה ומסורה", והם אישרו לו שאכן אינדיאנפוליס היא העיר היחידה בארה"ב שיש שם למעלה מ-7,500 יהודים ושאינן בה דרישה להקמת בי"ס יהודי, ואף קיימת בה התנגדות להקמתו⁷.

נוסף למציאת תקציב להקמת בי"ס יהודי, הבעיה המרכזית הייתה למצוא מספיק הורים יהודים שחשובה להם העברת המסורת היהודית לילדיהם. לכן הוחלט שביה"ס היהודי שיוקם יהיה פתוח לכל מגוון האוכלוסייה היהודית שבעיר, ובכוונה נכללו בוועדת ההנהלה גם נציגים של היהודים הרפורמים והקונסרבטיבים המקומיים, ואף פעילים מרכזיים מהזרם הריקונסטרוקטיבי הקיצוני. מטעם זה אף הזמינו את כל ה"רבנים" מכל הזרמים להשתתף בישיבות הנהלת ביה"ס. הוחלט גם שלא לקיים את הלימודים במבנה של ביכ"נ האורתודוקסי, כדי למשוך ילדים גם מהזרמים האחרים.

למרות כל המאמצים האלו וקבלת ילדים מהזרמים השונים, היו בביה"ס בשנים הראשונות בממוצע חמישה [!] ילדים (בנים ובנות ביחד) בכל כיתה עד כיתה ג'

⁶ "בני תורה" (תשל"א-תשמ"ה); הרב אדווין אפשטיין (לשעבר מנהל ביה"ס וחזן הקהילה תשל"א-תשל"ז); הרב משה פרידמן (לשעבר רב בביכ"נ הספרדי בקהילה ושואל השאלה מרמ"פ; ג'וש הסטון וג'ודי קיי, שלמדו בביה"ס באותה תקופה.

⁷ בנוסף להצלחה מיוחדת בתחומי ההנדסה, הנדל"ן והקמת רשת בתי אבות, הם גם פיתחו את החטיפים הבינלאומיים הנפוצים עד היום: Pringles ו-Apropo.

⁸ כמו ברוב הקהילות בתקופה זאת, הציבור היהודי באינדיאנפוליס הורכב ממשפחות ותיקות שטרם התבוללו לגמרי, וממהגרים מדור ראשון (שהגיעו לארה"ב אחרי השואה) או שני (שהגיעו לפני השואה). הגישה שלהם הייתה שלא להבליט את יהדותם, כי הם רצו להתקבל ולהתערב עם האמריקאים כדי להקל על עצמם ועל ילדיהם את הקליטה החברתית. ראו לעיל בהערה 7 מה הביא למפנה.

(בגלל המספר הזעום נאלצו לעיתים לצרף חלק מהכיתות יחד), עם תכנון להוסיף כיתה נוספת בכל שנה עד לפתיחת כיתה ח'. ביה"ס אמנם גדל לאיטו, אך בשנת תשל"ד, שנת השאלה שבנדון, למדו בו עדיין רק 56 ילדים מכיתות הגן ועד לכיתה ו', ממוצע של 8 ילדים בשנתון. יצוין שבשנות השמונים ביה"ס הכפיל את עצמו הודות להרשמה מאסיבית של ילדי מהגרים יהודים מרוסיה, אך עם כל החשיבות שבדבר בוודאי שהם לא הוסיפו לאחוזים של הדתיים בבית הספר.

צוות המורים ללימודי קודש היו שליחים ישראלים שהיו שומרי מצוות או לפחות הגיעו מרקע דתי, רובם מעדות המזרח. בכל כיתה היו רק ילד או שניים שומרי שבת¹⁸, בערך 20% מהתלמידים. על אף השאיפות הגדולות היה ידוע מראש שרוב הסיכויים שהרוב הגדול של התלמידים לא יהיו בעתיד שומרי תורה ומצוות. לפי מנהל ביה"ס באותה תקופה¹⁹ כרבע מהילדים בביה"ס היו גויים מבחינה הלכתית, בדרך כלל מפני שאמותיהם עברו גיור רפורמי או קונסרבטיבי. תוספת משמעותית לאתגר החינוכי הייתה שלא היה בעיר תיכון יהודי, וכמעט כל הילדים היהודים המשיכו ללמוד ארבע שנים בביה"ס התיכון הממלכתי (North Central Public High School). אמנם עסקני החינוך היהודי השקיעו מאמצים רבים כדי שתהיה המשכיות לחינוך היהודי, והם פתחו 'מדרשה' לאחר הלימודים עבור תלמידי התיכון היהודים, שהוסיפה להם בשעות הערב שש שעות שבועיות של תורה ויהדות. היוזמה הייתה חשובה, אך מכל תלמידי התיכון המקיף יחד רק כתרסר תלמידים, פחות מחצי מבוגרי ביה"ס היהודי, השתתפו בלימודי ה'מדרשה'. עסקני החינוך ראו כהצלחה גדולה שרוב בוגרי ביה"ס היהודי התחתנו עם יהודים, ובערך עשרה אחוז מהם (רובם מהמשפחות הדתיות, אבל גם מהמשפחות האחרות ואף חלק מהמתגיירים) נהיו למבוגרים שומרי שבת, וכמה מהם גם זכו ללמוד בישיבות ואף להפוך לרבנים חשובים. בקיצור, על אף שרבים מתלמידי ביה"ס היהודי התחזקו במידה זו או אחרת ברמת הקשר שלהם לתורה, רוב גדול מילדי ביה"ס המדובר באינדיאנפוליס בכל התקופה המדוברת לא היו דתיים, והיה ברור שרוב הסיכויים שגם הגרים שבתוכם לא יהיו שומרי תומ"צ.

ר"מ פרידמן, שהיה רב של בי"כ"נ קטן בעיר, ומי שבפועל שאל וקיבל את התשובה מרמ"פ²⁰, חידש לי שלא שאל כלל את רמ"פ על הנושא של גיורי קטן. השאלה הייתה

18 רק כדי לסבר את האוזן: סדרות הטלוויזיה המושכות ביותר לילדים שודרו בליל שבת, והשיח והדמויות להערכה בין ילדי בי"ס היו מסביב לאותן סדרות.

19 ר"א אפשטיין, שיחה מ'כ' בניסן תשפ"ד.

20 המנהל ר"א אפשטיין סיפר שכמו ר"מ פרידמן גם הוא למד בישיבת טלו בקליבלנד, וסעיף זה של השאלה הנוגעת לביה"ס נגע בו במיוחד ובעצם מגוריו באינדיאנפוליס. בכל זאת הוא העדיף שחברו, הרגיל יותר בכתיבה בסגנון ישיבתי, ינסח את השאלה.

האם בכלל ניתן לקיים ב"ס יהודי במתכונת הנוכחית שבו המנהל והמורים מלמדים תורה בין השאר גם לגויים ואף מתפרנסים מכך, בנוסף לבעיה שהילדים הגויים יגדלו בחברה היהודית ואף עלולים להתחתן עם יהודים.

יצוין גם שבאותו דור בארה"ב אנשים היו פחות ניידים מהמקובל היום. אדם, מהגר או בנם ונכדם של מהגרים, שגר במקום מסוים ומצא שם את פרנסתו, לא מיהר לעבור למקום אחר גם אם היו לו קשיים מסוגים שונים במקום שבו הוא גר. גם העניין שה"עסק המשפחתי" יעבור מדור לדור היה נטוע בלבבות, כך שלעיתים קרובות ילדי הקהילה גדלו ונשארו ואף התחתנו בתוך הקהילה. כך למשל כשביה"ס באינדיאנפוליס חגג את יובל ה-50 להקמתו התברר שרבים מהפעילים בקהילה ובביה"ס היו הילדים והנכדים של מייסדיו שגדלו שם²¹. עובדה זו מחזקת את האינטרס החשוב שהילדים הגויים, שהיו במידה מסוימת חלק מהקהילה, יתגיירו.

רמ"פ היה אופטימי בתשובתו כשכתב ש"מצוי" שהילדים המתגיירים יגדלו להיות שומרי מצוות. אכן היו תלמידים שבאו מבתים לא דתיים והתחזקו, אך בפועל הרוב הגדול של הילדים, והגרים ביניהם, לא גדלו להיות שומרי תורה. אין ספק שרמ"פ הכיר את המציאות הזו, ובכל זאת הסכים לגייר אותם ילדים, ואף יזם²², משיקולים ציבוריים, לגייר את הילדים הלא-יהודים שגדלו בבתים חילוניים²³. רמ"פ רצה לדאוג לכך שיהיו מספיק ילדים כדי לקיים את ביה"ס היהודי, וכך המנהל לא יעזוב את תפקידו, כל האבות וילדיהם שקשורים לקהילה היהודית ירגישו כחלק מהקהילה, וגם יימנעו נישואי תערובת והתבוללות בכך שיהיו לצעירים היהודים בני זוג בגלים עימם יוכלו להתחתן.

התשובה משנת תשל"ו לקהילת בְּרַקְלִי ורקעה

כעבור שנתיים אירע מקרה דומה בְּרַקְלִי שבקליפורניה, עליו דיווח נכדו ועוזרו של הרמ"פ, הרב מרדכי טנדלר (מסורת משה ד, עמ' רפח-רפט, סעיפים רסא ו-רסד. יודגש שהתשובה אינה כתובה במילים של רמ"פ).

סיפר לי רבינו שהשיב כמה שאלות בענייני גירות לאיזה רב בקליפורניה²⁴, והיסוד

21 זכרונות של מייסדי ב"ס וילדיהם, שהם ההנהגה הנוכחית של ביה"ס והקהילה, בטקס שנת ה-50 של ביה"ס (לעיל הע' 15). מבחינה זאת, שונות המשפחות הדתיות הבודדות, שבהגיע ילדיהם לגיל 18 חלקן שלחו את ילדיהם לניו יורק כדי ללמוד בישיבה אוניברסיטה לבנים או לבנות, מה שהגדיל את הסיכוי שיתחתנו עם יהודים.

22 ר"מ פרידמן, שיחה ב"ט בשבט תשפ"ד. כך אישר לי גם ר"א אפשטיין בשיחה בו' בשבט תשפ"ד.

23 אמנם בפועל, למרות הצעתו של רמ"פ, רוב הילדים הגויים לא עברו גיור אורתודוקסי.

24 המחבר הרב מרדכי טנדלר, בשיחה באור לכ' בשבט, לא זכר את פרטי המקרה. אך קישר ביני לבין עורך

העיקרי שלימד אותו רבינו הוא שהיהדות אינה מעוניינת בכלל לקרב גרים. ובאופן שהם ילדים שהם גדלים במשפחות לא דתיות, שיש ספק גדול האם הם יהיו שומרי תומ"צ, במקרה כזה בודאי שאין לנו הרצון **בדרך כלל** לגיירם, ואף שגם במקרה זה חלה הגירות שהיא ע"י הבי"ד בדיעבד כי עדיין זה זכות בשבילם...

אבל במציאות **שיש הרבה אנשים** מן הסוג [ה]זה באותה הקהילה, זאת אומרת שיש הרבה יהודים שנשאו נשים נכריות, וחושב הרב [המקומין] שע"י מה שיגייר את הילדים זה יקרב את אביהם לדת... **להרבה אנשים יש עניין של הוראת שעה, ויש להקל**, זאת אומרת שאז יש להנהיג לגייר את הילדים בתקוה שזה יגרום קירוב לאבות, דזה עניין של הצלת קהילה מהתבוללות, ויש להתנהג אז בדרך אחרת.

בהמשך שם מובאת הבהרה נוספת לדעתו של הרמ"פ²⁵:

ואמר לי רבינו, כשכתב הערותיו על שבת (דברות משה, שבת סי' סד, הערה יא, עמ' תקכא), מצא ראייה לשיטתו שיש **לגייר ילדים על דעת בי"ד גם בשביל משפחות לא דתיות**, שעדיין זכות היא לתינוק להיות יהודי אף שיעבור על רוב המצוות, דקודם כל הרי מה שיעבור יהיה בתורת תינוק שנשבה²⁶, ולכשידע מיהדותו או שיפטור לגמרי מחטאות לשיטה אחת, או שיביא רק חטאת אחת על כל שגגה ושגגה. ושנית, כשיש לו קדושת ישראל זה גם כן מעלה, וגם ע"י גרותו מה שיקיים מהמצוות יקבל על זה שכר כישראל, דבשבת דף עב בעניין גר שנתגייר בין הגויים גורס הרמב"ם כך: "תינוק שנשבה או שנתגייר בין הגויים...". וקשה לפרש שמדובר במקרה שקודם נתגייר ואח"כ לא הניחו לצאת, דא"כ הרי [הוא] כתינוק שנשבה, וגם לא מסתבר לומר שדוקא מיירי במקרה שקודם חשבו שיכולים להוציאו ולפיכך גיירו אותו ואח"כ סירבו, דא"כ ג"כ סוף סוף נחשב כמקרה של תינוק שנשבה... אלא מסתבר שזה

הספר, חתנו הר"מ קאופמן. הוא בדק במחברת, והשיב שכתוב שם "בברקלי" (קליפורניה). בס"ד יצרת קשר עם הרב יוסף לייבוויץ שהיה הרב שם במשך 15 שנה, והוא אישר שהוא הרב שהתכתב עם רמ"פ בנידון (הוא היה רב הקהילה האורתודוקסי היחיד בברקלי באותה תקופה, חוץ מביכ"נ קטן של חב"ד. דרך אגב, ההדגשות בתשובה זו ובהמשך אינן של רמ"פ אלא של מחבר המאמר).

25 מסורת משה ח"ד עמ' רפט סע' רסד.

26 ראו רמב"ם הלכות ממרים ג, ג: "... אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיוח אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגידלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגידלוהו... שהרי הוא כאנוס, ואף על פי ששמע אח"כ [שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס שהרי גידלוהו על טעותם]... לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמושכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה".

ראיה שיש לגיירו אפילו כשיודעים שיתגדל בין הגויים²⁷, ורק יש חשבון שצריך להיזהר בעבודה זרה²⁸.

אף בִּבְרָקְלִי, כמו באינדיאנפוליס, מכל העדויות של האנשים שהיו במקום באותה תקופה עולה שאנשי הקהילה ואוכלוסיית ילדי בית הספר רובם לא היו שומרי שבת²⁹. הרב ד"ר יוסף לייבוביץ, מוסמך צעיר משיבה אוניברסיטה ורב הקהילה בברקלי, זכר שהשאלה העיקרית ששאל את רמ"פ הייתה לגבי עצם קיומו של ב"ס יהודי שבו אחוז ניכר של הילדים הינו גוי על פי ההלכה. גם הוא וגם הרב מרדכי טנדלר לא זכרו אם הרעיון לגייר את הקטנים עלה ע"י השואל או שהועלה ע"י הרמ"פ, בניגוד למקרה באינדיאנפוליס שבו בוודאות היה זה הרעיון של רמ"פ.

הרב יוסף לייבוביץ העיד שהיה מדובר בקהילה יחסית "נוודדת" (transient), מפני שהיא הייתה מבוססת בחלקה הגדול על אקדמאים וסטודנטים שהיו קשורים לאוניברסיטת ברקלי או עבדו בסביבה. האיזור בתקופה המדוברת היה מבין המרכזים של תנועת ה"היפים", והאווירה הייתה של פתיחות לרעיונות חדשים ("תרבות-נגד" "counterculture"), וזה כלל במידה מסוימת גם פתיחות ליהדות³⁰. רק משפחה אחת בקהילת ברקלי הייתה משפחה דתית במקור, אך כתוצאה מפעילותו הנמרצת רבים התקרבו לקהילה שלו, ביניהם גם אבות שהיו נשואים לנשים לא יהודיות (לפעמים הן אף לא עברו גיור רפורמי) ובכל זאת התעניינו באפשרות לגייר את ילדיהם הקטנים. הרב לייבוביץ עם שני רבנים נוספים מסן פרנסיסקו הסמוכה, הרב מלקולם ספאריר ז"ל ויבלח"א הרב יעקב טראוב, הרכיבו את הבי"ד האיזורי של צפון קליפורניה, ונענו לפניות רבות של הורים לגיורי קטנים³¹.

27 ראו בהמשך ליד הערה 35.

28 תנאי זה הרבה יותר פשוט לקיים במדינת ישראל, שבה אין כמעט מתנצרים.

29 הרב יוסף לייבוביץ, רב קהילת "בית ישראל" (Beth Israel) בשנים תש"ל-תשמ"ה), שואל השאלה מרמ"פ, שיחה ארוכה מכ"ז שבט תשפ"ד, ושוב בכ"ב בניסן תשפ"ד; הגב' רינה רוזין, מורה בב"ס Hillel Academy of the East Bay לימדה שם בתשל"ו (שנת השאלה); הרב אהרן לייבוביץ, בנו של רב הקהילה; חברו הרב דוד פורמן, שניהם היו תלמידים בבי"ס בתקופה המדוברת.

30 יש משערים שכשליש (!) מה"היפים" באיזור זה היו יהודים, כולל רבים ממנהיגי התנועה, ראו <https://jweekly.com/2017/06/29/how-the-summer-of-love-changed-american-judaism-in-the-bay-area-and-beyond>, לדוגמה, סיפר ר"ל שפעם שימש כנציג היהדות בפאנל ציבורי שם, והתברר בסוף שרבים מהמשתתפים שמחפשים את דרכם היו יהודים, ביניהם אף שניים מהנציגים של הכתות והדתות האחרות באותו פאנל... ראוי לציין שקהילת ברקלי הייתה מקבילה מבחינות מסוימות לקהילת סן פרנסיסקו הקרובה, שם התפרסם בית הכנסת של הרב שלמה קרליבך "The House of Love & Prayer", ואף משם הגיעו פניות לאותו בי"ד איזורי לגייר קטנים

31 כך עולה מספר מסורת משה. למרות שרי"ל, כיום מעל לגיל 80, אינו זוכר את כל פרטי השאלה,

ביה"ס הקהילתי בברקלי Hillel Academy of the East Bay התחיל לפעול בערך בשנה"ל תשל"ג, בשנה השלישית של הרב לייבוביץ בקהילה, בניהולו של הרב יהודה פליישמן. בעת השאלה בשנת תשל"ו למדו כשישה ילדים בכל מחזור (בנים ובנות), ולפעמים חיברו 2-3 כיתות יחד, ולפעמים כלל לא הייתה כיתה ח', תלוי לפי מספר התלמידים. הכיוון החינוכי של ביה"ס היה דתי, ורוב המורים ללימודי קודש היו דתיים, אך בכיתות הנמוכות לפעמים המורות היו ישראליות מסורתיות. במשך השנים מספר משפחות הקהילה הוכפל, והמשפחות היו בשלבי התחזקות בדרגות שונות. אחוז הילדים שומרי השבת היה קטן, רק כ-20%. היו מקרים של ילדים שהתגיירו ונהיו שומרי שבת. ביה"ד גייר גם גרים קטנים שבסוף אפילו לא נשלחו לבי"ס היהודי. על אף שרוב הילדים לא יצאו שומרי שבת, אין ספק שהתחברותם לקהילה היהודית תרמה לכך שהם התקרבו במידה זו או אחרת ליהדות.

כמו באינדיאנפוליס גם בברקלי לא היה בי"ס תיכון יהודי בעיר, וכמעט כל המשפחות גם הדתיות שלחו את ילדיהם לתיכון הציבורי Berkeley Public High School.³² אמנם הקימו מסגרת של לימודי יהדות שפעלה פעמיים בשבוע, אך היה קשה לצפות שרוב בוגרי היסודי ישתתפו בה. רבים מהמשפחות גם עזבו את הקהילה ועברו למקומות אחרים. בסופו של דבר, כצפוי, על אף שילדים רבים התקרבו ליהדות במידה זו או אחרת, יחסית מעט מהילדים נהיו שומרי שבת, כפי שהיה צפוי מראש.

הרב לייבוביץ הדגיש, כפי שגם מוזכר בספרו של ר"מ טנדלר, שההיתר של גיור הקטנים של רמ"פ נפסק לקהילה המדוברת לפי מצבה אז, כשנלקח בחשבון גם הצורך לקרב את האבות לקהילה היהודית. כלומר שרמ"פ הקיל לגייר קטנים במצב הזה כי היה צורך ציבורי גדול למנוע התבוללות, ואי אפשר ללמוד מכאן היתר גורף לכל קהילה.

מציאות כזו או דומה לה הייתה קיימת כמעט בכל הקהילות הקטנות בארה"ב, ואין ספק שרמ"פ היה מודע לה. לא יתכן שבחידוש כה גדול ומרחיק לכת בנוגע ל"יוחסין" לדורות, היה ר' משה מפרסם את שיטתו ללא הכרת העובדות לאשורן. ר' משה זצ"ל ידוע בהקפדתו לברר את המציאות היטב לפני שהשיב³³. טענה שרמ"פ

אלא רק ששאל את רמ"פ על קיום ביה"ס יהודי עם ילדים גויים רבים. בספר מס"מ הודגש שהי "כמה שאלות בענייני ירות", ושהדרכתו של רמ"פ שם עסקה בעיקר בגיור קטנים. ר"ל כן זכר שבבי"ד שלו גיירו ילדים רבים מברקלי ומכל צפון קליפורניה.

32 היו רק שני בנים בקהילה, בנו של הרב וחבר ממשפחה שומרת שבת, שנשלחו כבר בכיתה ט' לישיבת "כרם" בקהילת Santa Clara כשעה וחצי נסיעה מברקלי, בה הייתה פנימייה. זה היה מעשה מאוד לא מקובל באותה תקופה.

33 למשל, בשאלות רבות, ובמיוחד הנוגעות לרפואה, מדע וטכנולוגיה, מוזכר באגרות משה שחתנו הרב פרופ' משה טנדלר, מו"ר של אבי ז"ל, סיפק בקביעות את הרקע הנצרך.

פסק בלי להכיר את המציאות כפי שתוארה לעיל תהיה חלילה פגיעה בכבודו ואולי אף בכל סידרת "אגרות משה".

חידושו שזכות להיות יהודי אפילו בלי לקיים תומ"צ מוכח גם מדבריו בדברות משה (שם עמ' תקכא):

ונוגע זה במדינתנו **שהרבה** מאלו שאין ראויין להוליד בנים לוקחין תינוק לגדלו כבן כדי לפקח צערם, ובסתם הוא תינוק של נכרים ומטבילין אותו ע"ד ב"ד, אם יכולים ב"ד לגייר תינוק כזה כשאלו שלקחוהו לגדלו כבן אינם שומרי תורה, שא"כ הרי לא יחנכוהו למצוות, אם נחשב זה עכ"פ זכיה והוי גרות, או לא נחשב זה כזכות ולא הוי גר, דמרמב"ם זה משמע שהוא גר. וצ"ע לדינא למעשה³⁴, אף שמסתבר יותר שהוא זכות...³⁵ על אף שרמ"פ מסייג את דבריו ש"צריך עיון לדינא למעשה", הוא מעיד שזהו מקרה מצוי³⁶ והוא אינו יוצא כנגד הנוהגים כן. על אף שרמ"פ מנסח את דבריו בצורה זהירה ברור שלא מדובר בסברה בעלמא³⁷, והוא עקבי בשיטתו במשך 36 שנה.

34 מעניין להפנות בהקשר זה לאגרות משה יו"ד ח"ג סי' קד, שם דן רמ"פ בשאלה מבואנוס איירס משנת תשל"ג, והוא מתיר לגייר ילד נכרי שיהודים רצו לאמץ, ומוסיף "שאם הזוג הם שומרי תורה הוא **ודאי** זכות". לא מוזכר בשאלה וגם לא בתשובה שההורים הם דתיים, ורמ"פ מזכיר רק כבדרך אגב, וכחזי לאצטרופי, שאם הם שומרי תורה זה ודאי זכות. ברור מדבריו שגם אם המאמצים אינם דתיים אפשר גם אז להחשיב זאת כזכות להיות יהודי, כשיטתו בכל המקומות. יצוין שרוב גדול מבין היהודים שם באותה תקופה לא היו דתיים, ואם נקודה זו מעכבת הוא בוודאי היה מדגיש זאת.

35 דברות משה, שם, עמ' תקכא. כך זה יצא לאור בשנת תשל"ו, ולכן הגיוני שדיבר עם נכדו על החידוש המוזכר במסורת משה ח"ד שמבוסס על הסיכומים של תשל"ו, שנת השאלה מברקלי. רמ"פ גם מוכיח שם מבראשית רבה פב, יד, "שכוונת תמנע הייתה לשם שמים, בשביל מידות הטובות ומעשים טובים שאיכא בבני אברהם ויצחק רצתה להתגייר ולהתדבק בהם... [ונענשו שלא קיבלוהו, שהיין] צריכין לגיירה, והוא גרות גמורה, וגרות כזה הא שייך אף בלא ידע שום דבר אף לא מאיסור ע"ז, אבל בא להתגייר שרוצה להיות מכלל ישראל שמעשיהם טובים ומידותיהן טובים, שצריך לקבלו...". אם כך בגדול, ק"ו בקטן שיש לקבלו ככה"ג, שגם אם לא יקבל חינוך דתי נחשב "זכות" לגדול בבית יהודי שבו קיימת אווירה של מעשים טובים.

36 מדובר על זמן רב לפני התפתחות טיפולי הפוריות המקובלים היום, עד שלפי מכון פוע"ה קיימים היום פתרונות ליותר מ-90% מהזוגות שנחשבו אז כאינם יכולים להוליד, ולכן היו מאמצים ילדים. נדגיש גם שבארה"ב קשה מאוד למצוא ילד יהודי לאימוץ, ולכן אימוץ ילדים נכרים וגירום היה אז מצוי ביותר.

37 כך גם בתשובתו הראשונה בנושא, אג"מ יו"ד ח"א סי' קנח משנת תש"א לגיסו הרב נחמיה כ"ץ, מנסח רמ"פ את דבריו בזהירות "משום שלא ברור הדבר במדינה זו שהוא זכות כיון שבעוה"ר קרוב שח"ו לא ישמור שבת וכדומה עוד איסורים. אך אפשר שמ"מ הוא זכות שאף רשעי ישראל עדיפי מעכו"ם", והוא אכן מוסיף זאת כסניף להקל למעשה שם. בקהילה הנדונה Toledo, Ohio באותה תקופה וגם במשך 25 שנה אח"כ לא היה אפילו ב"ס יהודי!

סיכום

כלל חשוב בהלכה הוא ש"אין לדיין אלא מה שעניו ראות"³⁸, ולכן ביררנו את העובדות ואת המציאות סביב השאלות שבנדון, שהן בסיס לדין הלכתי בנושא. על אף המאמצים המרשימים של רבני הקהילות הקטנות הללו (שראו להקדיש להם חיבור שלם), המצב הדתי בקהילות האלו היה חמור ביותר. אין ספק שהגרמ"פ ידע היטב שרוב הגרים הקטנים שיתגיירו שם לא יהיו שומרי שבת, ובכל זאת, מתוך שיטתו העקרונית שתמיד עדיף להיות יהודי מאשר גוי, וגם מתוך שיקולים ציבוריים, הוא התיר ואף יזם גיורים של ילדים רבים מבתים חילוניים.

ואם נחזור לאקטואליה לגבי העולים הרבים לישראל שהוריהם חילונים ואימהותיהם נוכריות, בוודאי שראוי לדרוש שהגרים הקטנים ילמדו בחינוך דתי, אך לכאורה מפסקי רמ"פ משמע שבדיעבד אפשר להקל ולגייסם גם אם לא יזכו לחינוך כזה. חיים במדינה יהודית גם שלא באווירה דתית אנו סהדי שהם קרובים לחיים יהודיים הרבה יותר מאשר המקרים הנ"ל בקהילות קטנות בארה"ב, והסיכוי שהגר יקיים מצוות בברורות גדול הרבה יותר (לדוגמא: רוב האוכל בארץ כשר, לא עובדים בשבתות וחגים, מקובל לתלות מזוזה בפתחים, לאכול מצות בפסח, לקיים ברית מילה, להדליק נרות חנוכה ושבת ומצוות כלליות כמו מצות ישוב ארץ ישראל ושירות בצה"ל וכדומה), ואף קיימת תופעה של חזרה בתשובה במספרים ובאחוזים הרבה יותר גדולים מאשר בקהילה כמו אינדיאנפוליס סביב שנות תש"ל.

אין ספק שבמדינת ישראל תקף הרבה יותר השיקול המרכזי שעליו מתבסס הגמרא ועליו מבוסס פסקו של רמ"פ, ש"ניחא ליה" לקטן לגדול כיהודי במדינת ישראל וזכות היא לר"³⁹, וכל שכן שאין חשש שיגדל בדת אחרת או שיעבוד עבודה זרה. רמ"פ גם העניק משקל מכריע לשיקול הציבורי בנדון, והיה מוכן להקל ולגייס ילדים רבים מבתים חילוניים כדי להציל קהילה מהתבוללות⁴⁰. על אף שהקפיד ביותר על קבלת תומ"צ בגיור גדולים, סוגיית גיור קטנים היא סוגיה אחרת לגמרי, שם הגרמ"פ הקל. יתכן אם כן שקל וחומר שעלינו לשקול את השיקול הציבורי ולהשתדל לצמצם את נישואי התערובת במדינה היהודית, וכדבריו של רמ"פ: "להרבה אנשים יש עניין של הוראת שעה ויש להקל".

38 סנהדרין ו, ב; רמ"א חו"מ סי' טו סע' ד.

39 כל שכן לפי האוקימתא של רב הונא בכתובות יא, א שבה אין אב אך יש "ניחא ליה" אחר. לרוב הגרים הקטנים שבנדון היום בארץ יש אב יהודי כמו באוקימתא השניה שם, וניחא ליה לילד להיות יהודי כאביו, ולהיות כמו כולם. לא ניכנס לסוגיה שלא מקבלים גרים בימות המשיח (יבמות כד, ב), כי על אף היותנו בראשית צמיחת גאולתנו לימות המשיח לא הגענו לעניין זה.

40 רנ"א רבינוביץ בשיח נחום עמ' 231-230 מדמה את ענייננו למה שחייבו את הבעלים לשחרר חציה שפחה וחציה בת חורין כדי להסיר מכשול מחוטאים, עי' רמב"ם הל' עבדים ט, ו.